

„Román bez hrdinu“ Ladislava Nádašiho Jégého

Ivana Taranenková

TARANENKOVÁ, I.: „A Novel without a Hero“ of Ladislav Nádaši Jégé
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 66, No. 4, p. 258 – 273

Key words: Ladislav Nádaši Jégé,
19th Century European novel, literary
archetypes, literary tradition

The study focuses on the work of Slovak writer Ladislav Nádaši Jégé (1844 – 1940) who published his writings in the 1880s but then broke off his literary carrier until the 1920s. As a young aspiring author, Nádaši showed an exceptional overview of the West European literature and culture that was rare among his contemporaries oriented towards Russian literature. Contemporaneous literary critics as well as later Slovak literary historians saw a link between Jégé’s writing of the 1920s and 1930s and the naturalism of Emile Zola. They arrived at this conclusion because of an article about Zola, which Nádaši published in 1891, in which he had argued against the widespread image of the French writer in Slovak cultural circles. Slovak intellectuals of the last decades of the 19th Century regarded Zola and his literary method of naturalism as amoral and vulgar.

This study explores broader links of Ladislav Nádaši Jégé’s literary texts with the tradition of European literature and culture that cannot be reduced to the influence of a single poetics or author. In 1889, Nádaši published the novelette *Výhody spoločenského života* (The Benefits of Social Life), a satirical work with the subtitle “Another Story without a Hero”, in reference to the novel *Vanity Fair* by English writer William Makepeace Thackeray. Several elements of Thackeray’s novel can be identified not only in Nádaši’s novelette but also in his later works. This aspect hasn’t been considered in earlier analyses of his texts in Slovak literary history.

Jégé’s novel *Cesta životom* (The Journey Through Life) published in 1930 tells the story of a renegade who denies his origins to climb the social ladder of the amoral and corrupt society at the end of the 19th Century. The novel depicts the tension of national attitude in the Austro-Hungarian Monarchy – the subject of many novels of 19th Century Slovak literature – from the perspective of a conformist antihero. In this novel, Nádaši Jégé also used literary archetypes as well as features of the European long literary tradition. They include elements of the picaresque novel and characters related to the literary archetypes of Falstaff and Don Juan. The English philosopher Thomas Hobbes and his reflections on the human nature also feature occasionally.

The literary works of Nádaši Jégé are not just the result of his appropriation of 19th Century naturalism; they include many elements of the European cultural tradition that were not frequently present in the works of his contemporaries.

Kľúčové slová: Ladislav Nádaši
Jégé, európsky román 19. storočia,
literárne archetypy, literárna tradícia

Venované pamiatke Vladimíra Petríka

Ladislav Nádaši (pseudonymy Ján Grob, Jégé, 1866 – 1940) patrí k tým spisovateľom, s ktorých menom sa v dejinách slovenskej literatúry spája vedomie istej rozporuplnosti. Práve z neho vychádza i konštatovanie Alexandra Matušku uvádzajúce zborník *Jégé v kritike a spomienkach*: „Medzi spisovateľmi našej minulosti sú zjavy neproblematické, jednoduchšie i zložitejšie a rozpornejšie. Jégé patrí k týmto druhým; je rozporný a zložitý, dokonca zvláštny, veľmi osobný a špeciálny spôsob.“¹ Dôvodov pre túto „rozpornosť a zložitosť“ je hneď niekoľko – biografických i umeleckých.

Spisovateľ, patriaci skôr do generácie Martina Kukučina, takisto ako on pôvodom z Oravy, vstupoval do slovenskej literatúry vlastne na dvakrát. Prvý raz v osemdesiatych rokoch 19. storočia, potom, po dlhšom, dvadsaťročnom odmlčaní, motivácie ktorého autor uspokojivo nevysvetlil, až po roku 1918.

Prvé literárne aktivity Ladislava Nádašiho sa spájajú s jeho štúdiom medicíny v Prahe počas rokov 1883 až 1890. Pôsobil tu ako mimoriadne aktívny člen spolku Detvan (knihovník, zapisovateľ, trojnásobný predseda), kde spolu s ním v tomto období boli aj Martin Kukučín, Albert Škarvan, Dušan Makovický, Vavro Šrobár a ďalší.

Prvý moment, ktorý Nádašiho odlišoval od generačných spolupútnikov, slovenských študentov manifestujúcich výberom „slovanskej“ Prahy ako miesta vysokoškolských štúdií svoje národné cítenie, bol, ako na to spomínali jeho priatelia zo štúdií, prinajmenšom skeptický vzťah k národnej otázke. Vladimír Petřík vo svojej monografii z roku 1979 *Človek v diele Ladislava Nádašiho Jégého* vidí dvojaký pôvod tohto skepticizmu – „skepticismus z ideológie a skepticizmus z človeka (...) odmietanie akýchkoľvek ideologických konštrukcií a pesimizmus z ľudskej prirodzenosti...“² Rezervovaný postoj Ladislava Nádašiho k národnej otázke, ktorý ale výrazne kompenzoval aktivitami v spolku Detvan, mohol byť teda i výrazom kritického odstupe od úzkoprsej dobovej koncepcie národného života, sústredeného do Martina, a aj od kultúrnej obmedzenosti dobových predstaviteľov slovenskej literatúry.

Dôležitú úlohu v Jégého pohľade na národnostné otázky, ktorým sa odlišoval od svojich angažovanejších rovesníkov, zohrávali jeho pôvod a rodinná výchova. Ladislav Nádaši vyrastal v meštianskej rodine („patricijskej“) a v meste.

1 MATUŠKA, Alexander: Úvodom. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 7.

2 PETRÍK, Vladimír: *Človek v Jégého diele*. Bratislava : Tatran, 1979, s. 18 – 19.

260 Jeho otec Anton Nádaši, pomaďarčiaci si svoje pôvodne meno Odrobiňák, advokát, dlhoročný richtár Dolného Kubína, sa vyhrotených národných konfliktov nezúčastňoval, no napriek tomu svoj pôvod ani nepopieral. Hlásil sa k Slovákom, považoval sa za liberála a nemal problém pôsobiť v uhorských vládných štruktúrach. Jeho postoj jeho súčasníci a aj historici hodnotili skôr negatívne, ako konformizmus, ústupok maďarizačným tlakom (S. H. Vajanský nazval ľudí ako on „dvojdvorovými žoldniermi“) a pripisovali ho špecifickosti oravského regiónu, kde sa animozity charakterizujúce snahy o národnú emancipáciu neprejavovali nejako výrazne, čo sa v dobovom kontexte slovenského národného života hodnotilo ako nedostatok oddanosti pre národnú vec, resp. za jej zradu.

Redaktor a publicista Ivan Thurzo na podobu fakticky viacnásobnej kolektívnej identity, či ako to formuloval on – na „oravské obožživenie“, spomínal nasledovne: „Orava bola jedinou slovenskou stolicou v bývalom Uhorsku, kde miestne názvy neboli pomaďarčené, respektíve maďarsky spotvorené. V stoličnom zhromaždení oravskom často odzneli aj prejavy slovenské, a to aj z úst slovenských inteligentov, bez zvyčajného hulákania a zakrikovania, lebo boli aj stolice, kde vôbec nedovolili na stoličných zhromaždeniach po slovensky hovoriť. V Orave nebolo takej hrubej rozdeľovacej čiary medzi roduvernými Slovákami a maďarónmi, ako inde. (...) Takáto mentalita oravských národovcov na nijaký spôsob nepredstavovala prípadné ich odklonenie sa od slovenskej národnej myšlienky.“³

Andrej Mráz hovoril v tejto súvislosti o „oravskom lokálpatriotizme“,⁴ v súčasnej historiografii sa pre daný fenomén používa pojem „uhorské lojálne občianstvo“, resp. „povedomie uhorskosti“.⁵ Zakladalo sa na akceptovaní uhorskej multietnickej štátnosti, na „kultivovaní nadetnického uhorstva, nadväzujúceho na tradičnú stavovskú koncepciu uhorského patriotizmu a ‚uhorského národa‘ tak, že sa v nej mali na úkor stavovských prvkov posilniť zásady spojené s modernizáciou života a demokratizáciou spoločnosti“.⁶

Uvedený postoj pri identifikovaní svojej kolektívnej identity nebol v dobovom kontexte v rozpore s prihlásením sa k slovenskej národnosti – historik Ivan Halász upozorňuje na viacero osobností slovenského národného života, ako napríklad Ján Kalinčiak, Daniel Bachát a ďalší, „pre ktorých sa povedomie slovenskosti a uhorskosti harmonicky spájalo“.⁷ K týmto postavám nepochybne patrili i otec Ladislava Nádašiho. Napriek svojmu pôsobeniu v uhorských štátnych štruktúrach udržoval kontakty so slovenskými národovcami, podporoval ich aktivity a bol slovenskou národoveckou komunitou rešpektovaný.

Ako zdôrazňujú dobové pramene, na domáce pomery šlo o mimoriadne kultúrne rozhladenú a vzdelanú osobnosť,⁸ ovládal niekoľko jazykov – maďarčinu, nemčinu, francúzštinu, angličtinu, taliančinu, a diela literárnych klasikov

3 THURZO, Ivan: Sputnaný „Grob“ a uvoľnený „Jégé“. In: Jégé v kritike a spomienkach, c. d., s. 388 – 389.

4 MRÁZ, Andrej: Jégého miesto v slovenskej literatúre a živote. In: Jégé v kritike a spomienkach, c. d., s. 15.

5 HALÁSZ, Ivan: *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 16.

6 ŠKVARNA, Dušan: Logika a kontext utvárania moderného slovenského národa. In: BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan a kol.: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín*. Bratislava: Veda, 2012, s. 19.

7 Halász, c. d., s. 16.

8 „Podľa všetkého sám disponoval rozsiahlymi vedomosťami a kultúrnym rozhľadom, lebo i svoje deti vyučoval cudzím rečiam.“ Cit. podľa Mráz, c. d., s. 16.

čítal v origináli. Boli mu cudzie v tej dobe časté predsudky, ako napríklad anti-semitizmus. V liste S. H. Vajanskému, kde zhodnotil jeho novelu *Letiace tiene*, ho upozorňoval na „prehnané“ zobrazenie postáv židovského pôvodu a zároveň mu dával do pozornosti román britského politika a spisovateľa Benjamina Disraeliho *Endymion* z roku 1881.⁹

Počas svojho pôsobenia vo funkcii mestského úradníka Anton Nádaši, oboznámený so súdobými ekonomickými teóriami a myšlienkami liberalizmu, presadzoval modernizáciu mesta. Práve myšlienka modernizácie, inšpirovaná Veľkou Britániou ako vzorom, sa v druhej polovici 19. storočia stala oporou politických úsilí uhorských vládných kruhov a neskôr sa k nim pridala aj snaha o presadenie maďarského štátneho jazyka.

Rodinné prostredie malo vplyv i na to, ako mladý Ladislav Nádaši vnímal počas svojich štúdií v Prahe mesto. Ako dosvedčuje jeho článok *Ešte z pražskej výstavky*, uverejnený v *Národných novinách* v roku 1891,¹⁰ v ktorom – tak ako pred ním Martin Kukučín vo svojich fejtónoch či Terézia Vansová vo svojej cestopisnej reportáži – informuje slovenských čitateľov o Jubilejnej výstave v Prahe konanej v roku 1891 pri stom výročí prvej priemyselnej výstavy, imponovalo mu práve vyspelé české kultúrne a hospodárske prostredie, ktoré kontrastovalo s uhorskou realitou.

Z domu si Ladislav Nádaši priniesol i dôvernú znalosť západoeurópskych literatúr, čím sa jeho literárne preferencie odlišovali od lektúry jeho rovesníkov. Orientácia na západnú kultúru sa však v neskoršej reflexii, napr. u A. Mráza, hodnotila ambivalentne: „hlbšie a opravdivejšie ako kohokoľvek iného v tom čase u nás zaujímajú ho literatúry západoeurópske. Románske, hlavne francúzske a anglosaské. Pre celý myšlienkový a literárny typ Nádašiho je príznačné, ako pri všetkých slovenských a českých záujmoch o ruskú literatúru, u seba akoby bol potláčal a vyhýbal sa mu. Imponovali mu viacej národné špecifičnosti francúzskej a anglickej literatúry, než hĺbka, opravdivosť a bojovný pátos veľkého ruského realizmu. Nezahatával si Ladislav Nádaši aj týmto zrastením s naším predprevratovým životom a jeho potrebami?“¹¹ I z Mrázovej sugerujúcej otázky je zreteľné, že Nádašiho čitateľské preferencie prerastali hranice literatúry a chápali sa – jeho rovesníkmi a neskôr i literárnymi historikmi – aj ako istý druh názorovej manifestácie. V slovenskej národoveckej komunite zohrávalo výraznú úlohu presvedčenie, že ruská literatúra a kultúra prevyšujú západoeurópsku. Literatúra a kultúra „Západu“ tu boli vykresľované ako literatúra za zenitom, jednostranná, upadajúca do materiálnosti. Manifestáciou týchto javov sa od začiatku osemdesiatych rokov stalo dielo Emila Zolu, autora, ktorý v účinkovaní a recepcii Nádašiho (i Jégého) tvorby zohral dôležitú rolu.

9 „Zweigenhala a jeho syna ste prehnaní. Jablonský je sprostý furták, škoda, že túto osobu nedáte jednat a tak o nej hovoriť. Opis jeho ženy je pravdivý. Poznámky o nej povedané základné, tu však poznamenať mi dlužno, že v novele – románe – zavždy je potrebná osoba, ktorá robí úsudky, poznámky a spisovateľ sa má možne zovšade kritiky písať. To výtečne povedané, znamenite v poslednom románe starého Beaconsfielda „Endymion“. Cit. podľa *Korešpondencia S. H. Vajanského I. (Výber z listov 1860 – 1890)*. Na vydanie pripravil, úvodnú štúdiu a poznámky napísal Pavol Petrus. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967, s. 238.

10 JÉGÉ (Grob): *Ešte z pražskej výstavky*. In: *Národné noviny*, roč. 22, 1891, č. 130, s. 1 – 4.

11 Mráz, c. d., s. 20.

Jedným z Nádašiho výrazných vystúpení v dobovom literárnom kontexte bola totiž analýza Zolovho románu *Peniaze*. Svojím článkom v *Slovenských pohľadoch* v roku 1891 fakticky oponoval dobovým názorom na Zolovo dielo a jeho literárnu metódu (hlásal ich predovšetkým S. H. Vajanský), a objektívne poukázal na klady a nedostatky literárnej metódy naturalizmu v kontexte jej ideového pozadia.¹² Pokúšal sa vyvrátiť „obvinenia“ E. Zolu z „nemravnosti“, „oplzlosti“ a z „ľubovania si v smrade“. Išlo o jeden z mála súdobých explicitných prejavov diferenciacie literárnoestetických názorov. So Zolovým dielom – s nevelkým úspechom – oboznamoval i svojich kolegov v Detvane: na zasadnutí spolku v roku 1888 referoval o románe *Theresa Raquinová*.

Sám Ladislav Nádaši bol na svoju sčítanosť, resp. kultúrnu rozhladenosť po celý život hrdý a považoval ju za motiváciu svojho kritického odstupe voči slovenskej literatúre. V liste T. Vansovej v roku 1927 napísal: „*Viem sedem rečí: anglicky, taliansky, francúzsky, nemecky, atď. a namýšľam si, že sotva pozná svetovú literatúru iný Slovák, ako ja. Lebo však, keď som musel čítať, bol by som býval bláznom čítať iné, ako to najlepšie.*“¹³

K tomu „najlepšiemu“ však slovenská literatúra nepatrla, ako na to upozornil aj Vladimír Petřík: „rozsiahle vedomosti zo svetovej literatúry nevyvažoval však Nádaši systematickejším poznávaním slovenskej literárnej tvorby (...) Nepriťahovala ho zrejme preto, lebo ani vo svojich vrcholoch nepatrla medzi svetové arcidiela.“¹⁴

Nádaši ju považoval za „každodennú literatúru“ a po celý život, prízvukujúc svoj kultúrny rozhľad, sa ostro ohradzoval voči tvrdeniam, že svojou tvorbou nadväzuje na niektorého zo slovenských autorov:

„*Neviem, čo zišlo môjmu milému priateľovi Krčmérymu na um robiť Kalinčiaka mojim literárnym otcom či strýkom. Jeho historické rozprávky som čítal len ako chlapec, iba Reštavráciu som prebral neskoršie. Jej sloh sa mi videl, ale námet, kresba pováh atď. sa mi zdali hodne primitívnymi. Má to cenu, ale je to počiatočnícke. Vôbec slovenskí kritici mi vždy nasťrkávajú ako vzor Kukučina, Jiráska, Sienkiewicza, atď., atď. Znáam všetkých vedúcich prozaikov, a ja by som mal capkať v stopách práve spomínaných pánov? Za takého sprostáka by ma moji kritici predsa nemali držať.*“¹⁵

Pred rokom 1918, počas svojho „prvého“ vstupu do slovenskej literatúry, predniesol Nádaši svoje prvé práce na zasadnutiach spolku Detvan a publikoval pod pseudonymom Ján Grob deväť kratších prozaických prác, väčšinu (ako napríklad prózy Vada, Žart, Omyl, Kúra a Nero) v *Národných novinách*, dve v *Slovenských pohľadoch* (Výhody spoločenského života, Pomsta).

V diskusiách sa mu od ostatných členov spolku dostávalo kritiky za nevypracovanosť či „kotrbatosť“ štýlu, „nedbalosť“ či „samoúčelnú“ satiru – tieto výčitky sa napokon objavovali i v neskoršej recepcii jeho tvorby. Umeleckú úroveň raných prác Nádašiho decentne reflektuje A. Mráz ako nepoznamenanú jeho

12 JÉGÉ (Dr. L. N. Grób): *Peniaze*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 11, 1891, č. 7, s. 379 – 383.

13 JÉGÉ: Terézii Vansovej. In: *Jégé v kritike a spomienkach*, c. d., s. 561.

14 Petřík, Človek v Jégého diele, c. d., s. 23

15 JARÁBEK, Dominik: *Jégého list ako úprimná bilancia*. In: *Jégé v kritike a spomienkach*, c. d., s. 545.

erudovanosťou: „A hoci Nádaši pri svojom prvom vstupe do literatúry nepochybne disponoval rozsiahlou slovesnou kultúrou, nadobudnutou z poznania svetových literatúr, jednako nejako výraznejšie sa to na jeho pokusoch neprejavuje, najmä ak máme na mysli ich umeleckú kvalitu.“¹⁶

Po ukončení štúdií sa Ladislav Nádaši vrátil na Oravu, do rodného mesta, kde sa venoval lekárskej praxi a prerušil literárnu kariéru. Vysvetľoval to tým, že ako okresný lekár sa musel úradom zaviazať, že sa nebude angažovať ani ako národovec, ani ako spisovateľ. Nevyhnutnosť tohto kroku však podľa svedectiev niektorých rovesníkov bola sporná. Svoju úlohu tu mala zohrávať i rodinná situácia L. Nádašiho, pretože po bankrote otca sa musel ujať roly živiteľa rodiny.

L. Nádaši sa teda do národných aktivít po nástupe na miesto lekára vo svojom rodisku nezapájal a od roku 1897, keď v časopise *Slovenské pohľady* uverejnil novelu *Pomsta*, už ďalšie texty nepublikoval. Udržoval však kontakty s miestnou národoveckou komunitou, priatelil sa s Hviezdoslavom, pomáhal mu s prekladom Shakespearovho Hamleta – Shakespeara napokon kedysi sám čítaval spolu so svojim otcom.

Po roku 1918, vznikom Československej republiky, sa spolu s politickými pomermi mení radikálne i Nádašiho osobná situácia. Anekdoticky možno tento zvrat priblížiť spomienkou Ivana Thurza na manifestačné ľudové zhromaždenie v Dolnom Kubíne 3. novembra 1918, kde sa čítala Deklarácia slovenského národa: „Hviezdoslav sa stránil vždy každej verejnej manifestácie, no keď sprievod zastal pred jeho domom, z otvoreného okna, prekypujúc radosťou, adresoval zástupu niekoľko oduševnených viet. Dr. Nádaši pripojil sa k zhromaždeným zástupom len keď sa vracali po manifestácii z horného konca mesta. A keď sa moja teta Anna Styková obrátila k Nádašimu a opýtala sa ho: Aj ty, Lacko, si už s nami?, dr. Nádaši sklonil trochu hlavu a s istým vnútorným vzrušením odpovedal: Anička, veď dosiaľ srdcom som bol s vami! A vlastne týmto dňom sa dr. Nádaši znova zapojil do slovenského národného života, aby onedlho mohol pokračovať aj v literárnom tvorení. Prebudil sa v ňom slovenský a slovanský cit, aby posilnený radosným vedomím dosiahnutej národnej slobody mohol mocou svojho ducha dať literárne národu to, čo mu bol dávno dlžen.“¹⁷

Ladislav Nádaši s prídavkom Jégé sa následne vrátil do literatúry, od dvadsiatych rokov vydával historické prózy (*Wieniawského legenda*, *Adam Šangala*, *Svätopluk*), redigoval regionálne periodiká (*Orava* a *Naša Orava*), kam tiež prispieval aj ako redaktor. V roku 1930 publikoval román *Cesta životom* so zámerom zúčtovať s uhorskými pomermi konca 19. storočia. Potom nasledovali romány zo „súčasnosti“ *Alina Országhová* (1934) a *Z dávnych časov* (1937).

V tomto období vo svojich dielach naplno realizoval poetiku, ktorú literárna historiografia označovala ako naturalistickú. Napriek tomu, že Jégého inšpiráciu literárnou metódou a dielom Emila Zolu nemožno poprieť, rovnako nemožno tento vplyv preceňovať a absolutizovať. Andrej Mráz v súvislosti s „naturalistickými sugesciami“ tohto autora píše: „Ak sa ony tu i tam vyskytujú vo výbere tém a v prístupe k nim, ako aj v niektorých zložkách štylistických a kompozičných,

16 Mráz, c. d., s. 21.

17 Thurzo, c. d., s. 383.

264 tak ich existenciu v Jégého diele nemožno posudzovať ako osnovný princíp jeho slovesnej metódy, zložky príbuzné naturalizmu včleňujú sa do jeho prác len na vedľajšom pláne, podriadenom vývodiacim štýlovým zákonitostiam. Rovnako ako naturalistické komponenty do Jégého prác presakovali napr. i vlastnosti poromantického meštiackeho sentimentalizmu, deformujúceho slovesný materiál podľa apriórnych šablón...¹⁸ Na skutočnosť, že impulzy Zolovho diela sú len jedným z viacerých podloží Nádašio tvorby upozorňovali aj Štefan Krčméry, Vladimír Petřík či Oskár Čepan. Napokon, jej výlučne naturalistické ukotvenie problematizuje Jégého dualizmus („dvojpólovosť“) ideálneho, altruistického a pudového, egoistického, prítomný napríklad v pláne postáv.

Prózy Ladislava Nádašio Jégého z medzivojnového obdobia môžeme označiť za literárny epilóg „dlhého 19. storočia“. Realizoval tu tie polohy, ktoré boli v predchádzajúcom storočí zo slovenskej literatúry, odmietajúcej v mene národnoobrodeneckého ideálu zobrazovať „nízke“ životné javy, systematicky vylučované, čo však vzhľadom na dominujúce umelecké tendencie aktuálnej literárnej situácie pôsobilo pomerne anachronicky, resp. v konfigurácii dobových literárnych trendov predstavovalo reziduálny moment.

Tendencie, ktoré sa v textoch Jégého druhého tvorivého obdobia nachádzajú, nemožno redukovať len na vplyv zolovského naturalizmu, napokon, vo svojom článku o románe *Peniaze* zasadzuje Zolovo dielo do širšej tradície „materialistického“, „pesimistického“ filozofického myslenia.¹⁹ Kľúčové slová, ktoré L. Nádašio Jégého charakterizujú ako autora – determinista, materialista, naturalista a pesimista –, nemusia odkazovať len na naturalistickú literárnu doktrínu zolovskej proveniencie, ale vychádzajú z dlhej tradície európskej literatúry a kultúry. Obdobný autorský typ možno identifikovať v hociktorej umeleckej epoche.

L. Nádašio Jégé vo svojej tvorbe tematizuje to, čo Vladimír Svatoň identifikuje ako jednu z polôh individualizmu prítomnú v európskej literárnej tradícii. Označuje ju síce ako naturalistickú, no chápe ju komplexnejšie, nielen ako Zolovu literárnu metódu: „Jedinec neuznáva nič než své prirodzené touhy a práni, všetko se ho týká jen jako překážka, či příležitost k ukojení.“²⁰ V. Svatoň za jednu z kľúčových realizácií tohto typu vzťahu individua voči svetu označuje žáner pikareskného románu.

Dôraz na uspokojovanie vlastných fyzických potrieb, túžob a egoizmus sa stáva určujúcim životným princípom i v prípade postáv Jégého románu *Cesta životom*. Jedna z nich sumarizuje svoj životný postoj takto:

„Čože je stredobod človeka na svete? Každý musí nahliadnuť, že jeho vlastné ja. Svet jestvuje len tak dlho, kým žijeme, ani pred nami, ani po nás ho niet. Každý chce, aby mu na svete bolo dobre, jeho blaha sa týkajúce okolnosti ho zaujímajú najväčšmi. (...) Toto: ľudia si narobia o človečenstve vysoké predstavy, nerátajúc s tým, že sú nie takí. Nech sa pokladajú za také zvery, ako sú v skutočnosti, a nebudú toľko šomrať na

18 Mráz, c. d., s. 33.

19 Pozri Jégé, *Peniaze*, c. d.

20 SVATONĚ, Vladimír: *Proměny dávných příběhů. O poetice ruské prózy*. Praha : Univerzita Karlova, 2004, s. 33.

Na tento rys Jégého hrdinov upozornil aj Pavel Bujnák: „Podľa naturalizmu Nádašihu jedinou realitou je človek pre seba; príroda okolo neho jestvuje pre neho, v spojení s ním len dotiaľ, kým žije. Tak nejako to vyslovuje Nádaši v románe *Cesta životom*, že hlavnou osobou som ja, a celý svet jestvuje, má význam pre mňa len nejaký osoh alebo škodu.“²²

Tento typ „prízemného egoizmu“ je však u Jégého korigovaný „idealistickým“ protipólom. Ako upozorňuje V. Petřík, proti „nahému človeku“, jeho determinácii biologickými pudmi, jeho konformizmu, ktorý je výrazom darvinovskej adaptability na spoločenskej úrovni, stojí u Jégého presvedčenie o pokroku, či už technickom alebo kultúrnom, nositeľmi ktorého sú silné osobnosti potláčajúce svoju pudovú „prirodzenosť“²³ – čo je však motív, ktorý odkazuje k osvietenstvu.

Jégého dualistické videnie sveta, „nízkosť“ až grotesknosť pomerov jeho fikčného sveta, nelichotivá predstava o ľudskej prirodzenosti, človek ovládaný pudmi, konformisti na jednej strane a osamelá postava vzdelanca, ideálneho typu na druhej strane v mnohom pripomenú dielo Jonáša Záborského – na typologickú príbuznosť Nádašihu-Jégého s ním napokon upozornil A. Matuška. U oboch spisovateľov nachádzame „deň škaredý“ a „deň pekný“, triesvy až deziluzívny obraz „ľudu“ fetišizovaného národovcami i neskrývaný intelektuálny odstup manifestovaný zo strany jeho pozitívnych postáv.

Príkladom môže byť novela Ladislava Nádašihu *Výhody spoločenského života* (1889). Kocúrkovský topos, uvedený do našej literatúry Jánom Chalupkom²⁴ a rozvíjaný i J. Záborským, sa tu realizuje v podobe fiktívneho mestečka Chvalovce. Namiesto konfrontácie vyhrotených národne determinovaných princípov sa dej sústreďuje na predvedenie komédie mravov v rámci dobového malomesta s dôrazom na pokrytecké hranie spoločenských rolí. Ich rozprávač už nekladie dôraz na selektovanie javov fikčného sveta na „svoje“ a „cudzie“, ale skôr pobavene alebo ľahostajne sleduje amorálne počínanie jednotlivých postáv – hoci miestami nenápadne naznačuje odcudzenie niektorých postáv národnému elementu.

V literárnej historiografii ostala opomenutá evidentná a priama inšpirácia diela L. Nádašihu Jégého, letmo ju zmieňujú len František Votruba a Vladimír Petřík.²⁵ Nádaši sa k nej hlási podtitulom prózy *Výhody spoločenského života*,

21 JÉGÉ: *Cesta životom*. Bratislava : Cathedra, 2011, s. 124 – 125.

22 BUJNÁK, Pavel: Ústredný problém u Jégého-Nádašihu. In: *Jégé v kritike a spomienkach*, c. d., s. 90.

23 „Ak je väčšina ľudí slabošská, potom musia jestvovať aj jednotlivci, ktorí dokázali zvíťaziť nad slepými silami prírody v sebe. A najmä oni sú nositeľmi spoločenského vývinu a zúčastňujú sa na premene sveta. Nevyhnutnou podmienkou ďalšieho spoločenského pokroku je totiž podľa Jégého sebakontrola, zvládnutie vlastných prírodných síl. Silná osobnosť – a to je pre Jégého ideál človeka – neriadí sa pudmi a náruživosťami, ale vôľou a intelektom, ktoré dáva do služieb kolektívu.“ Cit. podľa Petřík, c. d., s. 61.

24 Na podobnosť Nádašihu próz publikovaných v poslednej tretine 19. storočia s tvorbou Jána Chalupku či Gustáva Kazimíra Laskomerského upozornil Štefan Krčméry. Pozri KRČMÉRY, Štefan: Dr. Ladislav Nádaši-Jégé. In: *Jégé v kritike a spomienkach*, c. d., s. 53. Tu treba prízvukovať, že nejde o vedomé nadväzovanie Nádašihu na týchto autorov, ale o typologickú podobnosť ich autorských poetík.

25 Pozri VOTRUBA, František: Jégé a jeho Adam Šangala. In: *Jégé v kritike a spomienkach*, c. d., s. 106; a PETRÍK, Vladimír: Literárna činnosť Nádašihu v 80. a 90. rokoch. In: *Jégé v kritike a spomienkach*, c. d., s. 143.

266 ktorý znie: „*Ďalšia povest' bez hrdinu*.“ Je to odkaz na román britského prozaika a žurnalistu, súčasníka a vlastne tak trochu i rivala Charlesa Dickensa, Williama Makepeacea Thackerayho (1811 – 1863) *Trh márnosti* (*Vanity Fair*). V rokoch 1847 – 1848 vychádzal na pokračovanie časopisecky, v roku 1848 bol publikovaný i knižne s podtitulom *Román bez hrdinu* (*A Novel without a Hero*). V roku 1880 vyšiel po česky v preklade Václava Emanuela Moureka pod názvom *Tržiště života*. Ladislav Nádaši sa s ním teda mohol oboznámiť nielen v origináli, na čo mal jazykové dispozície (anglická literatúra patrila k jeho obľúbeným), ale aj počas svojich pražských štúdií.

Thackerayho prózy pôsobia v porovnaní s tými známejšími Dickensovými menej sentimentálne, sú nemilosrdne satirické – spisovateľa jeho súčasníci často označovali za amorálneho cynika (čo je napokon ďalší moment, kde môžeme vidieť súvislosť so spisovateľským naturelom Nádašihu Jégého). Thackeray bol autorom, ktorý svojim postavám nedopriaval jednoznačný happy-end a ak aj v jeho románoch nájdeme kladné postavy, nie sú vykreslené práve lichotivo. V tom zmysle je podtitul k románu *Vanity Fair* príznačný, Thackerayho protagonisti až programovo dekonštruujú v dobovej viktoriánskej literatúre prítomných hrdinov, jeho postavy sú teda ukážkoví antihrdinovia, ktorí však u čitateľov vzbudzujú sympatie. Jeho protagonisti predstavujú exemplárne vzory V. Svatoňom identifikovaného naturalistického postoja k svetu.

W. M. Thackeray začal publikovať koncom tridsiatych rokov 19. storočia, presadil sa svojimi satirickými prózami o anglickej spoločnosti, ale aj podobne zameranými článkami, bol jedným z prvých prispievateľov časopisu *Punch*. Svoje prózy vydával, tak ako mnohí realistickí autori, na pokračovanie v časopisoch. Po humoristických črtách, poviedkach a novelách začal písať romány, ako napríklad pikareskný román *The Luck of Barry London* (1844). Najväčší úspech však dosiahol práve románom *Trh márnosti*, ktorý sa pôvodne mal volať *Pen and Pencil Sketches of English Society* (autor si ho sám aj ilustroval). Je to panoramatický obraz anglickej spoločnosti začiatku 19. storočia, z obdobia napoleonských vojen a po ňom, nadväzovať naň mali jeho ďalšie romány *Pendennis*, *The Newcomes*, *The History of Henry Esmond*. Protagonistkou románu je Becky Sharpová (jej priezvisko Sharp znamená v preklade ostrý), ktorá sa napriek svojmu nízkemu pôvodu prepracuje až na vrchol anglickej spoločnosti, no potom prichádza jej spoločenský pád. Je to postava explicitne nemorálna, vypočítavá a manipulujúca, pre spoločenský postup zrádzajúca svojich blízkych. Je to zároveň najživšia postava románu, kladné postavy románu necháva Thackeray zámerne pôsobiť príliš naivne. Je ženským náprotivkom Barryho Lyndona, antihrdinu predchádzajúceho Thackerayho románu, potomka skrachovaného írskoho šľachtického rodu, podvodníka a lupiča, ktorý sa dostane na vrchol spoločenskej hierarchie, no napokon umiera vo väzení. Obaja protagonisti idú priamočiarou za svojím cieľom, bez ohľadu na následky, pričom predvedenie ich „cesty životom“ autorovi slúži na predvedenie nemoralnosti a bezduchosti vyšších vrstiev spoločnosti.

Galériu Thackerayho antihrdinov dopĺňa *Pendennis*, slabošký protagonista románu, ktorého celý názov bol *The History of Pendennis: His Fortunes and Misfortunes, His Friends and His Greatest Enemy*, podliehajúci vzdom prostredia, zadlžujúci svoju rodinu a uzatvárajúci životné kompromisy, ktorými zrádza svoje ideály (autor tu údajne spracoval autobiografické motívy). Thackeray, na rozdiel

napr. od Balzaca, väčšinou odopiera svojim hrdinom (strácajúcim ilúzie, resp. už rovno bez ilúzií) vyhrotené tragické konce – necháva ich dožiť život v ústraní, teda už nie na výslni a často dokonca celkom pokojne.

Možné odozvy Thackerayho románu *Trh márnosti* v Nádašiho novele *Výhody spoločenského života* nájdeme nielen v použitých naratívnych postupoch v texte – ironická modalita rozprávania, „klebetný“ rozprávač²⁶ obracajúci sa priamo na čitateľa, oboznamujúci ho s pravidlami spoločenského života a pobavene zdôrazňujúci ľahostajnosť svojich postáv voči mravným hodnotám. Mená postáv, ktoré – až na zopár výnimiek – uprednostňujú životný pragmatizmus, poukazujú na ich charakter (Zdieracký, Rečička), čo je postup, ktorý využil vo svojom románe i Thackeray.

Pokiaľ bola reč o tom, že dielo Nádašiho Jégého je dôvetkom k slovenskej literatúre 19. storočia, platí to viacnásobne pre jeho román *Cesta životom*. Životný príbeh syna slovenského obuvníka Jozefa Svoreňa (Szvorényho), ktorý sa vzdá svojej národnosti pre kariérny postup v uhorských štátnych službách, ktorý sa v mnohom podobá na osud Thackerayho antihrdinov, je hodnotený ako autentické zobrazenie „predprevratových“ pomerov a kritika maďarínskej džentričkej vrstvy. Sám autor opakovane zdôrazňoval, že zobrazované deje sú verným zobrazením dobových pomerov Uhorska konca storočia, konkrétne v nemenovanom oravskom malomeste:

„A ten život bol taký pred vojnou medzi maďarským úradníctvom, ako je popísaný v románe Cesta životom. I mnohé udalosti a príhody v ňom zobrazené sa skutočne stali. Tí ľudia, ktorých som si vzal na mušku a o ktorých sa hovorí, že sú v mojom románe spracovaní skreslene, boli naozaj i v živote takými. Takí zvrhli, sebeckí hmotári a pôžitkári. Žili len svojim hriešnym radovánkam, demoralizovali verejne a nerestne spoločenský život tak hrozne, že si vy to ani predstaviť neviete... Pre tých nebolo nič posvätného. Nešetrili a nelutovali nikoho. A nikoho si nevážili. Takí boli tí ľudia a ja som ich nemohol inakšími opísať. Lebo keď oni zanevrelí a popreli všetko, čo v tomto živote je prirodzeného, keď boli otrokármi ľudu a vrahmi jeho slobody, nemohli byť ani osobne etickejšími. Všetko to bolo z nich vyrvané. Demoralizoval ich aj hriešny systém, ale oni sami svojou zvrhlostou len prehlbovali jeho priepastné stránky.“²⁷

Napriek všetkým tvrdeniam o vernom zobrazení panujúcich pomerov v Uhorsku, „autentickosti“ či „dokumentárnosti“ textu, či už zo strany autora, alebo kritiky či literárnej historiografie, nemožno sa pri čítaní Jégého románu ubrániť pocitu tendenčnosti. Autor tu podáva na iný spôsob modifikovaný národnoobrodeneckou ideológiou determinovaný model ideálneho realizmu, ktorý v slovenskej literatúre druhej polovici 19. storočia dominoval.

V románe sa konfrontujú dva antagonistické póly určované príslušnosťou k národnej komunite – svojho a cudzieho. Práve prostredníctvom tejto polarizácie, sústreďujúc sa výlučne na vyhrotené javy (korupcia, politické machinácie,

26 Š. Krčméry o Nádašiho prózach skonštatoval: „vety mu skáču klebetárskym spôsobom“. Cit podľa Krčméry, c. d., s. 53.

27 MRÁZ, Andrej: Umelec a jeho dielo (Rozhovor so spisovateľom Nádašim Jégém). In: *Národné noviny*, roč. 61, 1930 (6. 8. 1930), č. 93, s. 2.

268 oportunistom, smilstvom) prehodnocuje román javy súdobej uhorskej reality. Tak sa napríklad i prejav lojality voči uhorskému štátu, „uhorské povedomie“, mení na zapredanectvo a spreneverenie sa národnej veci.

Oproti napríklad Vajanského prózam sa u Jégého mení akcent a optika, ktorou sa na udalosti nazerá a ktorými ich čitateľovi sprostredkúva. V popredí totiž nie je predstaviteľ národných síl, ale „maďarón“, teda ten, čo sa spreneveril svojmu národnému pôvodu v honbe za blahobytom. Účinok tohto videnia sveta je zosilnený ja-rozprávaním takej postavy, ktorá by bola u Vajanského väčšinou epizódnu a mala by ilustrovať zhubný vplyv odcudzenia sa koreňom (Kazimír Podolinský, Laco Vrábel). Jégého hrdina Svoreň si je po celý čas vedomý nemorálnosti svojho konania, čo ako ja-rozprávač stále čitateľovi zdôrazňuje. Jeho rozprávanie ani na okamih neopúšťa moralizátorský tón, Svoreňova sponď je vlastne akousi sebaobžalobou, usvedčovaním sa z neustáleho morálneho zlyhania. Rovnako limitované je autorovo tematizovanie erotiky, ktoré sa dovoľáva ohľadov na čitateľov: „*Opísať bližšie náš spôsob zabávania a obcovania s týmito ženskými pred slovenským obecnstvom je úplne vylúčené. Nech si každý myslí podľa svojich skúseností a vedomostí najhoršie.*“²⁸

V kontexte dobovej literárnej a umeleckej situácie dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia v domácom i širšom kontexte takáto zdržanlivosť neprekráča moralizátorské tendencie odkazujúce k predchádzajúcej literárnej epoche. Sám Jégé sa k iniciatívam mladšej literárnej generácie, ktorá oneskorene absorbovala podnety moderných umeleckých smerov, staval skôr kriticky, a to z konzervatívnych pozícií. Napokon i jeho román *Alina Orsághová* (1934), zobrazujúci aktuálne pomery, varuje pred javmi, ktoré mali prehodnocovať morálne konvencie, ako napríklad ženská emancipácia a uvoľnenie sexuálnej morálky.

Jégého *Cesta životom* je teda realizáciou akéhosi ideálneho realizmu naruby, pričom mnohé jeho literárne postupy sú zachované. Ideál je tu prítomný, aj keď nie je v popredí diania. Pronárodné sily sú ušľachtilé, obetavé, cnostné – tu ich reprezentuje doktor Búroš, jeho priatelia a napríklad aj „panslavistická“ učiteľka Hanuľa. I situácia, keď by sme doktora Búroša mohli podozrievať z nemanželského pomeru, je napokon objasnená ako ušľachtilé konanie doktora voči labilnej pacientke, a nie ako milenecký pomer.

Naopak, postavy národne nevyhranené, vlašné či odcudzené alebo k slovenským národným snahám nepriateľské trpia všetkými hriechmi – od obžerstva, pýchy, smilstva, lakomstva, popudlivosti, závistlivosti, lenivosti sa tu v mihu oka prechádza k podvodom, znásilňovaniu, machináciám a dokonca aj k vražde. Nemorálnosť postáv maďarských predstaviteľov vládnej moci podčiarkuje i ich fyziognómia, nekultivovanosť fyzická i duchovná. Prostredie, ktoré ich obklopuje, je zanedbané, špinavé, ich domácnosť nie je vedená riadne (symptomatiký je napríklad vzťah protagonistovej manželky Gabice k vlastnému dieťaťu). Tendencnosť postáv sa výrazne prejavuje pri postave podžupana Lipnického, ktorého nemorálnosť sprevádza odpudivý, zanedbaný fyzický zjav:

„Nebol pekný človek. Vysoký, bruchatý, s tenkými, nepomerne dlhými nohami; mal okrúhlu, nakrátko ostrihanú hlavu a bradu a dlhé hrubé fúzy ako nejaký hajdúch. Hyzdili ho i veľké ústa s hrubými, zmyselnými perami. Jeho šatstvo bolo ošúchané, samá škvrna, topánčiská s vytahanými gumami a na palcoch povytlačané, neforemné. Z domu bol bohatý, mal veľký majetok, a hoci nebolo na ňom vidieť, kde podieva peniaze, bol zadlžený. Hovorilo sa o ňom, že je veľký frajerkár a že preto často chodieval do Pešti a Prešporka. Lipnický bol neústupný a nemilosrdný Maďar a na svojej zemanstve ohromne namyslený. Bol pevne presvedčený, že nezeman je celkom iné stvorenie, omnoho horšieho druhu ako zeman. Hoci bol špinavý, nebol by pil z pohára za nezemanom za nič na svete. Nezemanovi nepodal ruky, len prsty.“²⁹

Sám Svoreň sa udržiava v nejednoznačnom postavení, volí „strednú cestu“,³⁰ no sám ju reflektuje negatívne, ako výraz slabošstva. Literárni historici, zaoberajúci sa Jégého dielom, radi v tejto postave ukážkového konformistu identifikovali autobiografický motív. Postava Svoreňa sa interpretovala ako odkaz k životnej voľbe oboch Nádašiovcov, syna i otca, a to i napriek tomu, že sám autor opakovane za svoje alter-ego vyhlasoval skrz-naskrz pozitívnu postavu, vlastenca, navonok cynika, no v skutočnosti láskavého človeka pevných zásad – doktora Búroša. Dualizmus týchto postáv je realizáciou už spomínaného protikladu „nahého“ a kultivovaného človeka, typického pre Jégého dielo. Búroša od Svoreňa, riadiaceho sa výlučne egoistickými pohnútkami, odlišuje jeho rozhladenosť a vzdelanosť. Protagonistova druhá manželka Magda Svoreňovi pripomína:

„Pozri si Búroša, ten robí viac ako vy, čo deň po deň kradnete v kancelárii čas. Najmä ty, ako prées, akúže ty máš robotu? Búroš behá celý deň po chorých tu a po dedinách, málokto noc má pokojnú, a vie o všetkom. Pozná skutočné, myšlienkové a vedecké udalosti celého sveta, číta v noci, vo voze, vždy, keď má trochu času. Vy všetci spolu nemáte ani desatinu týchto vedomostí, čo má Búroš. Tak je ani nie div, že ho nenávidíte a prenasledujete ako oheň; musíte cítiť, ako vami opovrhuje.“³¹

Jégé v románe *Cesta životom* siaha k melodramatickým postupom, ktoré charakterizujú i Vajanského prózy, ako napr. samovražda mileneckého páru Dežka a Hanule, ktorých vzťah je znovu idealistickým protipólom Svoreňových afér a nevydareného manželstva so zmyselnou Gabicou. K inštrumentárii melodrámy môžeme prirátať i motív padlej ženy, neskoršej protagonistovej manželky, menom – ako inak – Magda, ktorá je svojím zvrhlým milencom Gúzym dovedená k pokusu o vraždu jeho manželky (k takýmto „schválnostiam“ Jégého prózy, ako je meno padlej a napravenej hriešnice, patrí i epizóda, keď Svoreň vstupuje do úradu za plat tridsať zlatých).

Román *Cesta životom* určite nemožno redukovať na dokument doby, na vernú reprodukciu uhorských pomerov konca 19. storočia či autorovu reflexiu vlastnej životnej voľby, tak ako nemožno hovoriť o zolovskom naturalizme ako

29 Tamže, s. 55.

30 „Chytrý som si vyznačil strednú cestu a umienil si, že budem hrať medzi Slovákmí Slováka a medzi Maďarmi Maďara.“ Cit. podľa Jégé, *Cesta životom*, c. d., s. 38.

31 Jégé, *Cesta životom*, c. d., s. 162.

270 o dominujúcej poetike románu. Jégého text siaha k zdrojom komplexnejšej literárnej tradície, ktorá je v dejinách európskej kultúry prítomná dlhodobo.

Biografický princíp, na ktorom je *Cesta životom* osnovaná, nemusí odkazovať k zolovskému „experimentálnemu“, ako to vo svojej analýze románu sugeruje Oskár Čepan.³² Jégé tu pokojne môže nadväzovať na staršiu románovú tradíciu tvorenú knihami ako napr. román *Najdiúch Tom Jones* (The History of Tom Jones, a Foundling, 1749) Henryho Fieldinga, *David Copperfield* (1850), Charlesa Dickensa či napokon aj na *Pamäti Barryho Lyndona* alebo *Trh márnosti* W. M. Thackerayho, ktoré sledujú životnú cestu protagonistu a jeho presadzovanie sa voči „pomeroch sveta“. *Cesta životom* by typovo mohla patriť k deziluzívnemu bildungsrománu, zobrazujúcemu podľahnutie protagonistu okolnostiam („*Tak ma vzali ako dvanásťročného chlapca do prísnej školy luhania a pretvarovania sa.*“).³³ Svojou kompozíciou zasa odkazuje k ešte staršiemu typu románu, k románu pikaresknému, ktorého hrdina sa usiluje len o naplnenie fyzických potrieb a jeho snaženie nerámcuje žiadny vyšší hodnotový poriadok. Podľa V. Svatoňa k základným toposom tohto typu románu patrí „záliba ve fyzických rozkoších, jidle a pití, ale i tušení fyzického zániku (smrti) uprostřed radovánek (při hostině)“.³⁴ Priradenie Jégého románu k tomuto románovému subžánru by mohlo napokon potvrdzovať i upozornenie V. Petrika na charakter kompozície, typickej pre Jégého prózy: „autor sa uspokojuje so schémou dobrodružných epizód.“³⁵ Výrazné prvky pikareskného románu majú napokon i Thackerayho romány, v ktorých protagonisti nezmúdrejú a ani sa nepoučia. Podobne Svoreň z *Cesty životom* pokračuje svoj príbeh konformizmu i v nových pomeroch, po zániku monarchie a vzniku Československej republiky, pravda, s menším nasadením: „*Ono je len raz darmo, Česi nemajú panského spôsobu. Už akí sme boli my, takí sme boli, ale sme boli páni!*“³⁶

Rovnako typy postáv prítomné v románe nemožno pokladať iba za dôsledok uplatnenia Zolovej predstavy o človeku determinovanom pudmi a okolnosťami. Realizujú sa tu románové archetypálne postavy, ktoré V. Svatoň nazýva mýtmi dlhodobej európskej kultúrnej tradície. Prvým z nich je falstaffovský mýtus, „dvojlomná apoteózis i elegie na nekonečnom obžerství a nejhrubší smyslové požitky, jež může člověku svět poskytnout. Jeho komponentou je mýtus nenasytné a ničivé ženy-smilnice, vnášející chaos do vůkolních životů.“³⁷ Tomuto archetypu zodpovedajú postavy ako Lipnický či Gabica.

Ďalšia archetypálna postava realizovaná v románe *Cesta životom* je donjuanský archetyp. Ide o typ hrdinu, ktorý je neustále hnaný erotickou túžbou, „Donu Juanovi nejde o bezprostrední prožívání lidských vztahů, ale o dobývání a ovládnání předmětů rozkoše, proto nešíří kolem sebe ani tak lásku jako smrt: Juanove lásky jsou poskvřené a zhanobené, jeho činy jsou plny klamu, boj a zabíjení je na denním pořádku.“³⁸ Donjuanovskou postavou nie je len postava Svoreňovho nadriadeného Guzyho, ale je ňou aj samotný protagonista – V. Petrik ho označuje

32 ČEPAN, Oskár: *Stimuly realizmu*. Bratislava : Tatran, 1984, s. 289 – 308.

33 Jégé, *Cesta životom*, c. d., s. 29.

34 Svatoň, *Proměny dávných příběhů*, c. d., s. 34.

35 Petrik, *Člověk v Jégého diele*, c. d., s. 155.

36 Jégé, *Cesta životom*, c. d., s. 209.

37 Svatoň, *Proměny dávných příběhů*, c. d., s. 104.

38 Tamže.

ako „homo eroticus“: „Lúboštný zážitok je preňho zakaždým všetko stravujúcim ohňom, katastrofou, do ktorej sa slepo a dobrovoľne rúti. Je obnaženým živočíšnym prejavom s najvyššou biologickou hodnotou, popri ktorej hodnoty spoločenského charakteru neznamenajú nič.“³⁹ Napokon, kľúčový moment donjuanského mýtu, resp. príbehu, opustenie plebejskej milenky pre dámu z vyšších vrstiev, sa v *Ceste životom* realizuje niekoľkokrát a zohráva v texte románu kľúčovú úlohu, o čom svedčia aj názvy kapitol podľa protagonistových „osudových žien“.

Tak ako literárne zdroje Jégého prekračujú priamočiary vplyv Zolovho diela smerom k vzdialenejšej minulosti, aj jeho „pesimistický“ či „materialistický“ svetonázor nemusí byť len výrazom tendencií, ktoré ho formovali koncom 19. storočia (naturalizmus, pozitivizmus, darvinizmus). Na jednom mieste románu je deklarovaný názor Búroša: „*I dnes tvrdí, že v ľuďoch sú zverské pudy omnoho silnejšie ako altruistické, a že ich len silná spoločenská organizácia drží v medziach takzvanej ľudskosti. Dôkazom toho je medziiným i to, že každý zákonmi neobmedzený panovník je tyran.*“⁴⁰ Ide o evidentnú parafrázu názoru Thomasa Hobbesa (1588 – 1679), anglického novovekého filozofa, o ľudskej podstate a povahe politickej moci. Podľa Hobbesa sú egoizmus, žiadostivosť a bezprostredné uspokojovanie vlastných potrieb základom ľudskej prirodzenosti a až autorita štátu, jeho zákony ho nútia brať ohľad na druhých a vedú k spokojnému spolunažívaniu s druhými.⁴¹

Aj táto súvislosť, podobne ako i sugescie Thackerayho diela či využívanie toposov dlhej európskej literárnej tradície v Nádašihom prózach poukazujú, že impulzy literárnej metódy E. Zolu neboli výlučným podložením jeho tvorby. V tomto kontexte sa potvrdzuje, že je nevyhnutné k dielam našich klasikov pristupovať so zreteľom na celkový kontext európskej literárnej a kultúrnej tradície, a neredukovať ho iba na príslušnosť ku konkrétnemu literárnemu smeru či poetike, ojedinelý „vplyv“ či dôsledok biografickej okolnosti. Takýto postoj totiž v slovenskej literárnej historiografii často viedol k rozpakom nad tým či oným autorom, samozrejme i ideologicky motivovaným, nech už je to S. H. Vajanský, M. Kukučín či práve Jégé. Vidíme to napríklad v konštatovaní A. Mráza, ktorý si uvedomuje, že dielo L. Nádašihom Jégého sa vzpiera jednoznačnému zaradeniu do kolónky kritického realizmu (ale i naturalizmu): „Kriticko-realistická ucelenosť i vyhranenosť zostávajú naštrbené mnohými štýlove a ideologicky neadekvátnymi prvkami.“⁴²

Produktívnym sa tu javí prístup k literárnym artefaktom prítomným v literárnovedných prácach V. Svatoňa, ktorý využíva podnety hermeneutiky a syntetizuje poznatky dlhodobej tradície literárnej vedy. Hovorí o „predpokladovom poli“ či „kontexte“ európskej literatúry, v ktorom sa každý literárny artefakt ocitá: „Smysl jedinečného jevu není možno interpretovat bez představy (třeba explicitně nevyslovené) o tomto poli (...).“⁴³ Každý literárny text vstupuje, vzťahuje sa

39 Petrik, Človek v Jégého diele, c. d. s. 151.

40 Jégé, *Cesta životom*, c. d., s. 29.

41 Pozri HOBBS, Thomas: *Výbor z díla*. Praha : Svoboda, 1998, s. 117 – 212; HOBBS, Thomas: *Leviathan*. Bratislava : Kalligram, 2011; ako aj SOBOTKA, Milan: Thomas Hobbes a jeho trilogie. In: SOBOTKA, Milan – ZNOJ, Milan – MOURAL, Josef: *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Praha : Filosofie, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 1994, s. 37 – 52.

42 Mráz, Jégého miesto v slovenskej literatúre a živote, c. d., s. 53.

43 SVATOŇ, Vladimír: *Na cestě evropským literárním polem. Studie z komparistiky*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2017, s. 16.

272 k istému kontextu, resp. paradigme existujúcej umeleckej tradície, modifikuje či úplne premieňa topopy a archetypy, resp. umelecké prostriedky v nej prítomné: „tyto předpoklady tvoření nejsou (podobně jako jazyk) pouhými prostředky, jež má umělec k dispozici, nýbrž stavebními kameny, zároveň s prací na pojetém cíli (ich umelec, dopln. I. T.) adaptuje a přetváří.“⁴⁴ Biografické okolnosti ani spoločenskú situáciu, ktoré vznik diela sprevádzajú, nemožno určite ignorovať, no ani ich preceňovať. Aktuálna životná situácia autora sa v literárnom diele transformuje a je sprostredkovaná spomínanými kontextami, resp. „predpokladovými poľami“, a to niekedy bez toho, aby si to tvorca explicitne uvedomoval. Neplatí pritom lineárna postupnosť, v literárnom diele sa môžu aktualizovať či navrstvovať napokon i prvky či paradigmy dávnejších kultúrnych a literárnych epoch. Z tohto predpokladu napokon vychádza i model literárnych dejín, ktorý navrhol Oskár Čepan.⁴⁵ Zohľadnenie spomínaných aspektov pri literárnohistorickom výskume slovenskej literatúry, a to nielen 19. storočia, poskytuje možnosť vyhnúť sa pretrvávajúcim apriorizmom, ktoré vznikli v dôsledku dogmaticky uplatňovanej metódy a viedli k vedomiu „rozporupnosti“ jednotlivých literárnych javov i osobností. Taktiež organicky prepája slovenskú literatúru starších období s kontextom európskej kultúrnej a literárnej tradície, čím zviditeľňuje jej doteraz nespozorované a neprebádané polohy.

Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA 2/0025/16 *Textové figúracie slovenskej literatúry 19. storočia*. Zodpovedná riešiteľka Mgr. Ivana Taranenková, PhD. Doba riešenia: 2016 – 2019.

Pramene

- Korešpondencia S. H. Vajanského I. (Výber z listov 1860 – 1890)*. Na vydanie pripravil, úvodnú štúdiu a poznámky napísal Pavol Petrus. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967.
- JÉGÉ (GROB): Ešte z pražskej výstavky. In: *Národné noviny*, roč. 22, 1891, č. 130, s. 1 – 4.
- JÉGÉ (Dr. L. N. Grób): Peniaze. In: *Slovenské pohľady*, roč. 11, 1891, č. 7, s. 379 – 383.
- JÉGÉ: Terézii Vansovej. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník. Časť III. Z Jégého korešpondencie a článkov*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 560 – 561.
- JÉGÉ: *Cesta životom*. Bratislava : Cathedra, 2011.

Literatúra

- BUJNÁK, Pavel: Ústredný problém u Jégého-Nádašiho. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 86 – 91.
- ČEPAN, Oskár: *Stimuly realizmu*. Bratislava : Tatran, 1984.
- ČEPAN, Oskár: *Literárnoteoretické state*. Bratislava : Veda, 2003.
- HALÁSZ, Ivan: *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Kalligram, 2011.
- HOBBS, Thomas: *Výbor z díla*. Praha : Svoboda, 1998.

44 Svatoň, Proměny dávných příběhů, c. d., s. 7.

45 ČEPAN, Oskár: *Literárnoteoretické state*. Bratislava : Veda, 2003, s. 204 – 238.

- HOBBS, Thomas: *Leviathan*. Bratislava : Kalligram, 2011.
- JARÁBEK, Dominik: Jégého list ako úprimná bilancia. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 540 – 547.
- KRČMÉRY, Štefan: Dr. Ladislav Nádaši-Jégé. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 50 – 67.
- MATUŠKA, Alexander: Úvodom. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 7 – 9.
- MRÁZ, Andrej: Umelec a jeho dielo (Rozhovor so spisovateľom Nádašim Jégem). In: *Národné noviny*, 1930, č. 93 (6. 8. 1930), s. 2 – 3.
- MRÁZ, Andrej: Jégého miesto v slovenskej literatúre a živote. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 13 – 49.
- PETRÍK, Vladimír: Literárna činnosť Nádašiho v 80. a 90. rokoch. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 117 – 150.
- PETRÍK, Vladimír: *Človek v Jégého diele*. Bratislava : Tatran, 1979.
- SOBOTKA, Milan: Thomas Hobbes a jeho trilogie. In: SOBOTKA, Milan – ZNOJ, Milan – MOURAL, Josef: *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Praha : Filosofie, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 1994, s. 37 – 52.
- SVATONĚ, Vladimír: *Proměny dávných příběhů. O poetice ruské prózy*. Praha : Univerzita Karlova, 2004.
- SVATONĚ, Vladimír: *Na cestě evropským literárním polem. Studie z komparatistiky*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2017.
- ŠKVARNA, Dušan: Logika a kontext utvárania moderného slovenského národa. In: BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan a kol.: *Klíčové problémy moderných slovenských dejín*. Bratislava : Veda, 2012, s. 13 – 38.
- THURZO, Ivan: Sputnaný „Grob“ a uvoľnený „Jégé“. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 380 – 400.
- VOTRUBA, František: Jégé a jeho Adam Šangala. In: *Jégé v kritike a spomienkach. Sborník*. Ed. Alexander Matuška, Vladimír Petrik. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 106 – 116.